

Inovacije i fragmenti tradicije u slovenskim selima

Dr Matija Golob

U godinama provođenja istraživanja¹ ovih problema u Sloveniji cilj nam je bio: *utvrditi dinamiku razvoja ruralnih sredina u SR Sloveniji kroz proces difuzije inovacija*, te na taj način okarakterizirati određene tipove ruralnih sredina, odnosno seoskih naselja. Nadalje, cilj je bio *utvrditi utjecaj tradicije, naročito na osnovi takozvanih »izoeta«* (to jest lokalno obojenih običaja), te više ili manje još živih ostataka narodnog predanja u okviru 25 relevantnih kategorija.

Odabrali smo 10 slovenskih sela u različitim regijama i općinama, različitih veličina, te različite udaljenosti od lokalnih i drugih centara i značajnijih komunikacija, itd. Ukratko, koristili smo namjerni uzorak.

Služeći se originalnom metodologijom, između ostalog smo utvrdili »startne pozicije« (u proljeće 1968. godine) te »pozicije dospelosti« svih odabranih sela (u jesen 1973. godine). Da bi ove pozicije bile utvrđene što preciznije i komparabilnije, upotrebili smo tehniku takozvanih ponderabilija, uključivši i egzaminaciju pripadajućih formula.

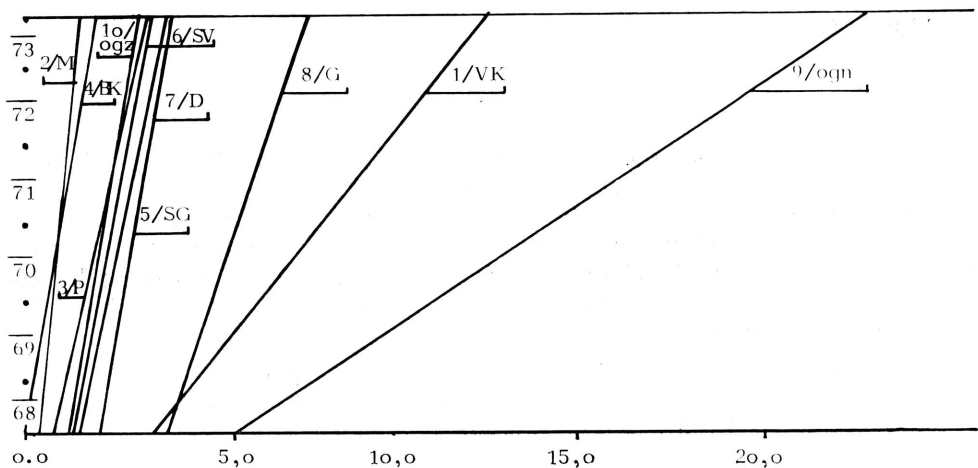
U ovom ćemo članku prezentirati tri dijagrama procesa difuzije inovacija, popraćena legendama. Nadalje, interpretirat ćemo pozicije pojedinačnih sela u dijagramima, naročito na osnovi inklinacijskih kutova pod kojima se nalaze vezne linije između točaka »startnih pozicija« i »pozicija dospelosti« pojedinačnih sela. Utvrđene fragmente tradicije prezentirat ćemo u grafikonu, popraćenom obimnijom legendom. Inače kao verbalna interpretacija fungira već vizuelni dojam grafikona kao takvog, naročito ako ga promatramo kombinirano s elementima legende. U okviru ovoga članka, na žalost, ne možemo prezentirati i naš »veliki sinoptikum fragmenata tradicije«, koji je vrlo detaljno razrađen za svako od deset sela iz našeg uzorka, sa već spomenutih 25 okvirnih kategorija običaja slovenskog naroda.

¹ Riječ je o istraživanju »Inovacije in izročilo v socializacijskih procesih na vasi«, kojeg je autor vodio 1968. godine te 1973. godine u odabranim seoskim lokalitetima u SR Sloveniji.

Još dok smo radili na hipotetskom modelu za ovo istraživanje, očekivali smo barem neku etiološku koincidenciju između inovacija i tradicije. No ovakva se naša očekivanja u toku samog istraživanja nisu realizirala. U inače vrlo heterogenim tipovima sela, koja smo odabrali za uzorak, ni za jedno od njih nije bilo više moguće utvrditi da li u njegovim socijalnim granicama još uvijek egzistira obuhvatniji i istovremeno homogeniji sistem tradicija. Utvrdili smo samo neke fragmente tradicije koji, naravno, nemaju većeg utjecaja na sputavanje opće težnje ka napretku, a što se naročito snažno ispoljava upravo u procesu difuzije inovacija. No ipak smo, u inverznom smislu, utvrdili značajan broj mogućnosti prema kojima je difuzija inovacija već utjecala na dokidanje čitava niza običaja. Kakvi su u vezi s ovim bili konkretni procesi, to na žalost nismo bili u stanju da utvrdimo raspoloživom metodološkom opremom.

Dijagram 1

Procesi difuzije inovacija zemljoradničke mehanizacije

Legenda:

- 1) donja (horizontalna) linija = linija »startnih pozicija« (i skala točaka)
- 2) gornja (horizontalna) linija = linija »pozicija dospelosti« (i skala točaka)
- 3) linije sela = vezne linije horizontalnih linija (veličine njihovih inklinacijskih kutova i njihova dužina argumentiraju dinamiku i intenzivnost procesa difuzije poljoprivrednih inovacija u pojedinačnim selima iz uzorka (izvanredno su komparabilne i same točke pozicija)
- 4) dvije formule »podnerabilija« pomoću kojih se mogu računati točke pozicija
 - a) za startne pozicije u 1968. g. b) za pozicije dospelosti u 1973. g.

$$\text{st. poz.} = \frac{\frac{i1}{p1} \times 10000}{\overline{XP} - i} \quad \text{d. poz.} = \frac{\frac{\sum i 1,2}{p 2} \times 10000}{\overline{XP} - \sum i 1,2}$$

- $i 1,2$ = broj inovacija u mehanizaciji poljoprivrede pojedinačnog sela u 1968. g. u 1973. g.
- $p 1,2$ = populacija pojedinačnog sela u 1968. g. u 1973. g.
- $\overline{XP} 1,2$ = aritmetička sredina svih populacija sela iz uzorka u 1968. g. u 1973. g.

5) $\overline{68 \dots 73}$ = vremenski prostor (godine u kojima su se vršili procesi difuzije inovacija u selima iz uzorka)

Inovacije smo promatrali prije svega u okviru značajnije poljoprivredne mehanizacije individualnih zemljoradnika u cijeloj populaciji odabranih sela, te u okviru inovacija standarda (ali samo one značajnije za opremljenost seoskih domaćinstava). O izboru ovih inovacija djelomično smo već pisali u časopisu *Sociologija*². Pristup, odnosno metoda o kojoj je sada riječ, značajno dopunjava naše preliminarnе konstatacije, a također i našu tadašnju interpretaciju.

»Pozicije dospjelosti« s obzirom na mehanizaciju (vidi dijagram 1), mogu se u našem uzorku podijeliti na tri grupe.

Ekstremno desno nalaze se najnaprednija sela 9/ogn, 1/VK i 8/G.³ I »startne pozicije« ovih sela nalaze se krajnje desno, mada ne u znatnijem odstojanju vis-à-vis »startnih pozicija« ostalih sela. Čime objasniti ovako velik napredak u ova tri sela? Usprkos činjenici da ima značajnih tipoloških razlika među njima, ovdje se ipak radi o tome da su stanovnici naročito sela 9/ogn, a donekle i stanovnici sela 1/VK i 8/G još i sada vlasnici vrlo velikih i bogatih šuma omorike i jele. Od velikog je značaja i to da seljaci (kmetovi, *gruntari*⁴) ovih sela još uvijek vide barem neke perspektive za svoje posjede (zemljoradničke, stočarske i šumske eksploatacije) — bilo kao stočari ili čak kao zemljoradnici.

Zbog toga su oni — kako kažu — pri investiranju u mehanizaciji skloni da uđu u rizik. Ovo se naročito može reći za period od posljednjih 15 godina, u kojemu su na njih utjecali i neki povoljniji društveni činioci (npr. zemljoradničke zadruge i neki agrokombinati, te pogodne cijene za omorikovinu i jelovinu, kao i neke akcije mjesnih zajednica, nekih općina itd.). Inklinacijski kut dijagramske linije sela 9/ogn daleko je najveći (146 stupnja). Tako »startna pozicija« sela 9/ogn te taj kut na matematički način dokazuju da je ovo selo imalo najveći uspon u nabavljanju svoje mehanizacije upravo u petogodišnjem periodu našega promatranja (između 1968. i 1973. godine). Za ostala se dva sela može s manje-više vjerojatnosti kazati da su kulminaciju u dinamici razvoja svoje mehanizacije dostigla i prestigla već prije godine 1968, mada u petoljetki našeg promatranja i dalje imaju odličan rezultat. Rezoniranja u ovom smislu dozvoljavaju nam, osim relativno velikih inklinacijskih kutova pod kojima se u dijagramu nalaze linije sela 8/G i 1/VK, također i rezultati naših ličnih promatranja. O spomenuta dva inklinacijska kuta može se kazati da ipak nisu previše različni od kutova za sela takozvanog *osrednjeg snopa* dijagramskih linija, o kojima će odmah biti riječi.

² M. Golob: »Neke karakteristike inovacija u slovenačkim selima kao specifičnom socijalnom ambijentu u okviru jugoslovenskog seoskog prostora«, *Sociologija*, Beograd, XVI/1974, br. 1, str. 105—129.

³ Izbor uzorka od »deset sela« bio je sljedeći: *selo tipa 1/VK* — malo slovenačko selo, smješteno u blizini općinskog centra (u istočnokoruškoj, alpskoj regiji); *selo tipa 2/M* — mediteransko selo, gotovo potpuno urbanizirano (u slovenačkom mediteranskom pojasu); *selo tipa 3/P* — veće ravničarsko selo, na srednjoj udaljenosti od općinskog centra, s brojnim mješovitim gospodarstvima; *selo tipa 4/BK* — tzv. jozefinsko-parohijsko selo iz nedovoljno razvijenih regija (u Beloj Krajini); *selo tipa 5/SG* — malo selo specijalizirano za tradicionalno stočarenje (u istočnoštajerskoj podregiji Slovenske Gorice); *selo tipa 6/SV* — selo srednje veličine, u blizini općinskog centra, znatno urbanizirano, s visokim učešćem deagrariziranih stanovnika (u savinjskoj podregiji); *selo tipa 7/D* — selo srednje veličine, u blizini sekundarnog centra, s brojnim dnevnim migrantima (u dolenskoj regiji); *selo tipa 8/G* — selo srednje veličine, na srednjoj udaljenosti od općinskog centra, s prevladajućom radničko-seljачkom strukturom (u gorenjskoj regiji); *selo tipa 9/ogn* — planinsko selo, prostorno izolirano ali naprednog stočarenja i razvijenog šumarstva, s nešto dnevnih migranata; *selo tipa 10/ogz* — planinsko selo, prostorno izolirano, s primitivnim ratarstvom i stočarstvom te brojnim dnevnim migrantima — rudarima (u Kozjanskoj podregiji).

⁴ *Gruntari* su posjednici tzv. »pune zemlje«, tj. pune feudalne »hube« površine od 5 do 10 ha oranica, s pripadajućim arealima livada i šuma. U Sloveniji se gruntari nazivaju »kmetje« ili »zemljaci«, a u štajerskoj »vrti«. Neovisno o nazivu, bitno je da gruntari nikada nisu bili veleposjednici; oni su uvijek bili samo »srednji« seljaci, odnosno srednjaci.

Dijagramske linije pet sela (5/SG, 7/D, 6/SV, 3/P i 10/ogz) predstavljaju »osrednji snop«, koji se već uvelike nalazi u lijevoj polovini dijagrama. To znači da su »startne pozicije«, kao i »pozicije dospelosti«, na relativno niskom nivou. Drugim riječima, u ovih pet sela proces difuzija inovacija u ratarskoj mehanizaciji nije bio baš naročito intenzivan. A činioци koji su utjecali da situacija ipak nije bila negativna, uglavnom su ovi: rad u inozemstvu, rad u industriji ili u terciјarnom sektoru, u uvjetima dnevnih migracija (horizontalna mobilnost), te u određenom procentu čak i neki činioци vertikalne migracije (osobe s visokom školskom spremom, osobe na dobro plaćenim položajima i slično, koje su održavale snažnije veze sa svojom rodnom kućom u selu i pružale joj materijalnu pomoć).

Za selo 5/SG koje ima svoju dijagramsku liniju već u »osrednjem snopu« (ali najviše udesno), mogli bismo kazati slijedeće: seljaci (*gruntari*) ovoga sela svakako su vrlo dobri zemljoradnici, makar su u nekim vidovima još relativno konzervativni. Baš u tom kontekstu za njih je karakteristično da ih je, u nekom smislu, takvima učinio dvadesetogodišnji sukob sa susjednim agrokombinatom oko — kroz stoljeća očuvanog — tradicionalnog zajedničkog seoskog pašnjaka. Oni se naime vrlo intenzivno bave stočarstvom, te gaje izvanredno dobre pasmine goveda, svinja i konja — a sve to zahvaljujući ovom divnom pašnjaku. Ako bi se čisti poljoprivrednici i ostali seljaci iz sela 5/SG bavili stočarstvom u suvremenom smislu, vjerojatno bi imali još i bolje rezultate. A to naravno nije samo pitanje mehanizacije — za koju smo već spomenuli da ovdje nije na takvoj razini kao mehanizacija u prva tri sela.

Po uspjehu u pogledu poljoprivredne mehanizacije u okviru »osrednjeg snopa« — na drugom je mjestu dolensko selo 7/D. Ovo selo poznato je partizansko selo, a usprkos tome u šezdesetim je godinama (konkretno u godini 1961.) doživjelo snažnu arondaciju. Posljedica toga bio je, između ostalog, vrlo snažan eksodus većeg broja ne samo pojedinaca, nego čak, i prije svega, mlađih porodica, u 2,5 km udaljen općinski centar. Ipak su se porodice seljaka — *gruntara* koje su ostajale, relativno dobro snabdijevale mehanizacijom; to je bilo naročito zbog toga što su se neke od njih istovremeno i proizvodno specijalizirale, te postale takozvani *uzorni individualni poljoprivredni proizvođači*.

Inače već snažno urbanizirano selo 6/SV, u »osrednjem snopu« u pogledu mehanizacije zauzima treće mjesto. U njemu relativno još vrlo malen broj ratara-hmeljara pokušava (pomoću agrokombinata) mehanizacijom osigurati sebi određeni napredak. Čak ni razdoblje snažnih arondacija ovim hmeljarima nije potpuno spriječilo izvjesne težnje ka napretku. Naravno, oni bi mogli i značajnije prosperirati ako bi na primjer imali podršku u šumskom bogatstvu. Budući da su svi oni kooperanti agrokombinata, osigurana im je barem osnova za egzistenciju i daljnji razvitak, ali razumije se tek u određenim granicama. No usprkos svemu tome ovim se hmeljarima neće vratiti nekadašnja »zlatna vremena«, kada su bili zaista vrlo bogati, da ne kažemo čak najbogatiji među zemljoradnicima u Sloveniji (što naročito važi za period između dva svjetska rata).

Mehanizacija zemljoradnika u selu 3/P četvrta je po redu u prostoru »osrednjeg snopa« dijagramskih linija. Može se reći da je ova mehanizacija u suštini manje ili više ostvarena zbog prestiža. Aktivna radna snaga sela,

čiji se znatan dio nalazi privremeno u inozemstvu, investira prije svega u domaćinstvo, odnosno u nabavke inovacija standarda. A da ipak nitko nebi mogao kazati da se ova domaćinstva ne brinu za poljoprivredu, ona investiraju i u mehanizaciju (naročito za nabavku većih traktora). Ipak ova »krupna mehanizacija« razmjerno nimalo ne odgovara preovlađujućim malim posjedima, koji su karakteristični za selo 3/P. Možda se isplati obratiti pažnju na inklinacijski kut dijagramske linije ovoga sela, koji doseže 103° i čak je nešto viši od kuta za selo 7/D. Unatoč činjenici da se u selu 7/D neki seljaci izvanrednim naporima zalažu za unapređenje svojih poljoprivrednih posjeda, ovdje su eksodus i procesi deagrarizacije na kraju krajeva ipak snažni (kao na primjer u *zdomskom*⁵ selu 3/P).

Selo koje je u sferi »osrednjeg snopa« posljednje po redu, jest selo 10/ogz. U našem uzorku ovo je selo najzaostalije a nalazi se duboko u brdovitom području. Njegove kuće, odnosno mali zaseoci, međusobno su veoma udaljeni, a čitavo je selo znatno udaljeno od općinskog centra i od važnijih puteva. Usprkos činjenici da je ovo selo toliko udaljeno, ono ipak ima vrlo velik postotak poluzemljoradnika, koji su u isto vrijeme i seljaci i radnici, točnije rudari. Oni svakodnevno putuju na rad po dva sata i više, naravno pješice! Velika im je želja da se što više mehaniziraju, što je pak u ovakvim terenskim i drugim nepogodnim uvjetima vrlo teško. Nekoliko godina prije našeg istraživanja, neki vanjski činioци (naročito općina i zadruga) u ovoj su im težnji počeli pružati ozbiljniju pomoć (stoga se i na dijagramu može utvrditi relativno nešto viša »startna točka«, odnosno »startna pozicija« sela 10/ogz). Kada bi zemljoradnici ovoga sela posjedovali više šume, i to ne listopadne šume već šume omorike i jele, vjerojatno bi bili u boljoj situaciji kako u pogledu ratarske mehanizacije tako i u pogledu inovacija standarda. Tada čak ni izoliranost sela ne bi bila toliko značajna. Ne znamo konkretno koji su činioци »krivi« da selo 10/ogz nije razvijeno čak ni u pogledu turizma, premda za to ima mogućnosti naročito zbog relativne blizine Zagreba. Sve ovo ima za posljedicu razmjerno vrlo malen broj usvojenih inovacija.

Najizrazitiju lijevu poziciju u dijagramu 1 zauzimaju dva sela, 2/M i 4/BK. Prvo je od njih već tako snažno urbanizirano da bi — s obzirom na postojeći minimalni broj zemljoradnika — svaki ozbiljniji napredak agrarne mehanizacije u njemu bio praktično iluzoran. U selu 4/BK za proces difuzije inovacija u agrarnoj mehanizaciji moglo bi se kazati slijedeće: to je jedino selo koje u dijagramu 1 ima »startnu točku«, odnosno poziciju nula. »Pozicija dospelosti« je sada ovdje relativno uočljiva, i to zbog pomoći *zdomaca* (to jest onih koji su na privremenom radu u inozemstvu), te zbog jednog mesara koji se izvanredno dobro snabdijevao mehanizacijom; dakle istodobno je i zemljoradnik. Ipak proces difuzije mehanizacije u ovo selo nije bio tako snažan da bi uspio dostići nivo osrednjeg »snopa« (vidi dijagram).

Zbog nulte startne pozicije sela 4/BK inklinacijski kut, u kojem se nalazi njegova dijagramska linija, relativno je velik (100°), dok je inklinacijski kut urbaniziranog primorskog sela 2/M očividno manji (96°).

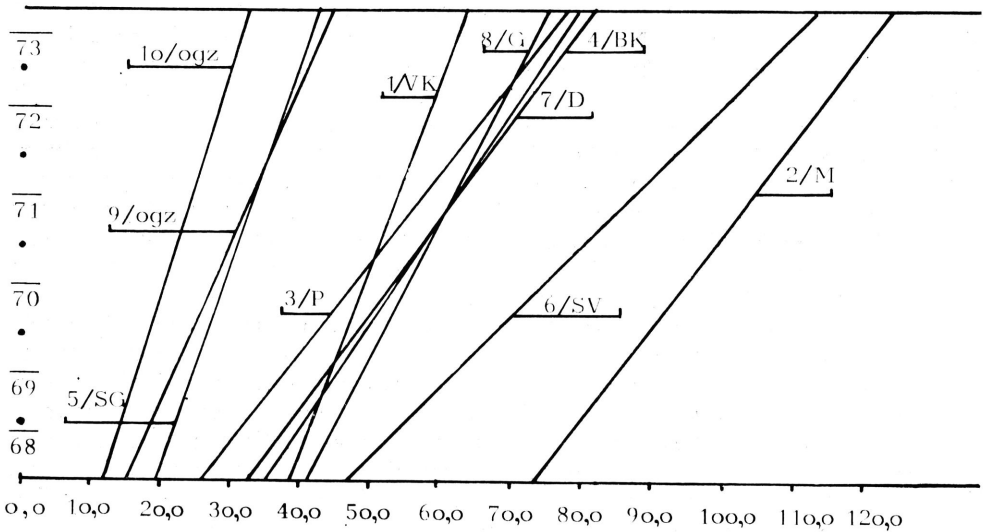
2. Raspored »snaga« u dijagramu 2, u kojemu su grafički prikazani procesi difuzije inovacije standarda, bitno se razlikuje od rasporeda »snaga« u

⁵ *Zdomci* (ili kako ih u Prekomurju nazivaju *zdumari*) zapravo su oni pojedinci koji su privremeno zaposleni u inozemstvu. Da bi skratio, odnosno pojednostavio ovaj novi pojam, autor ostavlja izvornu riječ *zdomac* (tj. osoba na privremenom radu u inozemstvu).

dijagramu 1. Ovaj dijagram također ima u osrednjem snopu pet sela; no ovdje se ne radi o istovrsnim selima kao u dijagramu 1. Najznačajniji je zaključak taj da su sve dijagramske linije sela u dijagramu 2 mnogo izraženije orijentirane prema desnom prostoru dijagrama, te da su njihovi inklinacijski kutovi primjetno veći. Već samo na osnovi ove konstatacije može se doći do saznanja da su procesi difuzije inovacija standarda u selima našeg namjernog uzorka bili neusporedivo — može se čak kazati i višestruko intenzivniji nego procesi difuzije inovacija agrarne mehanizacije.

Dijagram 2

Procesi difuzije inovacija standarda

Legenda:

- 1) donja linija = isto kao kod dijagrama 1 (samo skala druga)
 2) gornja linija = isto kao kod dijagrama 1 (samo skala druga)
 3) linije sela (ovdje se radi o difuziji inovacija standarda u seoskim domaćinstvima — uključena motorizacija, tj. osobna motorna vozila)

4) dvije formule »ponderabilija« pomoću kojih se mogu računati točke pozicija

a) za startne pozicije u 1968. g.

b) za pozicije dospelosti u 1973. g.

$$\text{st. poz.} = \frac{\frac{\frac{il}{pl} \times 10000}{\overline{XP}_i} - \frac{i}{10}}{1}$$

$$\text{d. poz.} = \frac{\frac{\frac{\sum i \cdot 1,2}{p \cdot 2} \times 10000}{\overline{XP}_i} - \sum \frac{i \cdot 1,2}{10}}{1}$$

i 1,2 = broj inovacija standarda pojedinačnog sela u 1968. g. u 1973. g.

$\frac{p \cdot 1,2}{\overline{XP}_i}$ = isto kao kod dijagrama 1

$\frac{i}{10}$ = isto kao kod dijagrama 1

5) 68...73 = isto kao kod dijagrama 1

Moguće je razumjeti da pozicije na krajnjoj desnoj strani dijagrama 2 pripadaju selima M/2 i 6/SV. Stupanj urbanizacije je u ovim selima najveći, a isto tako je i najveći broj isključivo radničkih, činovničkih i umirovljeničkih gospodarstava. Inklinacijski kut sela 2/M ima 132°, a inklinacijski kut

linije sela 6/SV čak 141⁰! Kod inače najjače urbaniziranog mediteranskog sela M/2, unekoliko manji inklinacijski kut može se razumjeti, pošto je ovdje u periodu promatranja (od 1968. do 1973. godine) već nastupilo stanje izvjesne zasićenosti inovacijama standarda. Proces difuzije inovacija takozvane *bijele tehnike* u ovom je selu dostigao svoju kulminaciju već prije godine 1968. U tom pogledu šezdesetih godina svakako je bila odlučujuća neposredna blizina Trsta. Naime, tada je granica između Jugoslavije i Italije bila sasvim otvorena, što je naročito važno za stanovništvo područja u kojemu se nalazi selo 2/M. Baš zbog ove činjenice ovo selo ima daleko najveću »startnu poziciju« (vidi dijagram 2). Inklinacijski kut, kao i »startna pozicija« linije sela 6/SV, dobar su dokaz činjenici da je proces difuzije inovacija standarda ovdje dostigao svoju kulminaciju u periodu našeg promatranja (između 1968. i 1973. godine). Procesi snažne deagrarizacije i urbanizacije, te određeni demografski procesi potpuno su sukladni s navedenim procesom difuzije inovacija standarda u ovom selu.

Također je relativno snažno u desnoj sferi dijagrama 2 izražen »osrednji snop« linija sela 7/D, 4/BK, 3/P, 8/G i 1/VK. S »pozicijom dospelosti« ovdje je na prvom mjestu selo 7/D. Inklinacijski kut mu je dosta velik (130⁰), što je u skladu s niskom startnom pozicijom. Poslije arondacija izvršenih u šezdesetim godinama, ovo partizansko dolensko selo vrlo se brzo deagrariziralo. Ljudi su se tako reći svim snagama bacili na podizanje svoga ličnog i porodičnog standarda, izuzevši možda već spomenutu manjinu seljaka — *gruntara* (koji su se prije svega orijentirali na inovacije u poljoprivrednoj mehanizaciji). Svi su oni isključivo radnici, službenici ili namještenici, a nisu napustili selo, pa su se dakle orijentirali na unapređenje standarda. To uglavnom možemo kazati i za poluseljake odnosno poluradnike, iako su oni u određenim slučajevima istovremeno još uvijek i *gruntari* (s takozvanim punim posjedom, tj., oko 10 hektara velikim zemljišnim posjedom).

Drugo po redu s »pozicijom dospelosti« u osrednjem snopu linija jest selo 4/BK. Ovo selo ima mnogo *zdomaca* (takvih koji privremeno borave u inozemstvu), a za koje je vrlo vjerojatno da i po povratku u domovinu neće ostati zemljoradnici, nego će se zaposliti u industriji. Mnogi procesi impliciraju daljnju deagrarizaciju i eksodus za selo 4/BK, unatoč činjenici da je u promatranom periodu došlo do difuzioniranja inovacija u poljoprivrednoj mehanizaciji, pomoću kojih se selo nekako izvuklo s »nulte točke«. Proces difuzije inovacija standarda u ovom je selu također snažan ali — unatoč ne tako malenoj »startnoj točki«, odnosno »startnoj poziciji« — u periodu između 1967. i 1973. godine on još nije dostigao svoju kulminaciju. Ukoliko stanovnici sela 4/BK (uključivši i *zdomce*) ostanu i dalje u selu rađanja, oni će se ubuduće mnogo više nego dosada zapošljavati u industriji ili u terciarnom sektoru u obližnjem općinskom centru.

Selo 3/P je treće u »osrednjem snopu« dijagrama 2. Kako smo već napomenuli, i ovo je selo *zdomsko*; čak možemo istaći da je u okviru našeg uzorka ono u najvišem stupnju *zdomsko* selo. Zbog toga ono i pokazuje relativno vrlo visoke potrebe za inovacijama standarda. Točnost ovakvog rezoniranja najbolje potvrđuje inklinacijski kut, koji je u dijagramu 2 među najvećima. Tome u prilog govori i relativno vrlo malena, odnosno niska njegova »startna pozicija« (vidi dijagram). Za ovo se selo također može reći da u periodu promatranja (1968—1973) još nije dostiglo kulminaciju u inovacijama standarda.

Generacija *zdomaca* (koja se najviše orijentira na standard) tek je u posljednjim godinama stupila u akciju. Starija generacija (inače brojnih tradicionalnih prekomurskih *zdomaca* ili, kako sami kažu, *zdumara*) više je bila orijentirana na zemlju, unatoč tome što je riječ o na minimalne parcele rascjepkanim poljoprivrednim gospodarstvima. Interesantno je da u selu 3/P, i to kako među mlađim tako i među starijim *zdomcima*, ima najviše zidara, koji se uglavnom nalaze na privremenom radu u Zapadnoj Njemačkoj.

Inače vrlo napredna i bogata sela 8/G i 1/VK su u dijagramu 2 smještena tek u »osrednjem snopu«, i to — gledano s aspekta »pozicija dospelosti« — više prema lijevoj polovini! Ovo je donekle paradoksalno! No ako imamo na umu da u ova dva sela ne samo seljaci (*gruntari*) nego čak i seljaci-radnici posvećuju mnogo pažnje mehanizaciji i uopće poljoprivrednom gospodarstvu, možemo na kraju krajeva razumjeti i ovakav paradoks. No interesantno je i to da se u nekom smislu većina stanovnika ovih dvaju sela dosta ozbiljno odupire potpunoj deagrarizaciji i urbanizaciji, unatoč činjenici da njihova udaljenost nije velika niti od lokalnih niti od značajnih industrijskih centara. Ako na osnovi takvih i sličnih karakteristika ovim dvama selima pribrojimo još jednu daljnju karakteristiku, možemo općenito konstatirati da su ova sela unatoč snažnim promjenama ostala vjerna poljoprivredi, stočarstvu i prije svega — šumarstvu.

Najmanji napredak u procesima difuzije inovacije standarda imaju sela 9/ogn, 5/SG i 10/ogz. Ova su sela u određenom smislu više vjerna poljoprivredi negoli sela 8/G i 1/VK. No s obzirom da ima i nekih razlika u toj »vjernosti poljoprivredi«, neke ćemo od njih analizirati, i to sa stajališta inovacija standarda.

Selo 9/ogn (vrlo udaljeno planinsko selo) u pogledu ratarske mehanizacije je jedno od najnaprednijih sela, ali u inovacijama standarda nije otišlo tako daleko. Ako se detaljnije razmotri položaj ovoga sela (koje je prije dvadesetak godina već bilo na putu da potpuno izumre), odmah će se shvatiti njegova relativno manja »dospelost« u inovacijama standarda. Ono se najprije svim snagama orijentiralo na samoodržanje, naravno na osnovi vjernosti poljoprivredi, stočarstvu i šumarstvu. U tom osnovnom trendu svoga razvitka, i unatoč velikim naporima ono nije potpuno zaboravilo na najosnovnije inovacije standarda u okviru svojih domaćinstava. Da je i ovdje napravilo relativno velik korak naprijed, najbolje govori njegov inklinacijski kut (linija mu leži pod uglom od 118°).

Selo 5/SG, koje u dijagramu 2 ima snažniju odnosno veću »startnu poziciju« od sela 9/ogn, u »poziciji dospelosti« za njim je ipak zaostalo. S obzirom da udaljenost ovoga sela od općinskog centra nije velika, te s obzirom na mnoge druge činioce koji su za njega znatno povoljniji, možemo konstatirati samo ovo: slaba pozicija u vezi sa *inovacijama standarda* nije opravdana; tek kad se prisjetimo konflikata oko već spomenutog »divnog zajedničkog pašnjaka«, te nekih veoma prisutnih konzervativnosti ne samo seljaka — *gruntara* nego i većine ostalih stanovnika sela (naročito u vezi s običajima oko takozvanih »bio-tabua«), moramo potvrditi da su i subjektivni faktori veoma snažno utjecali na sve to.

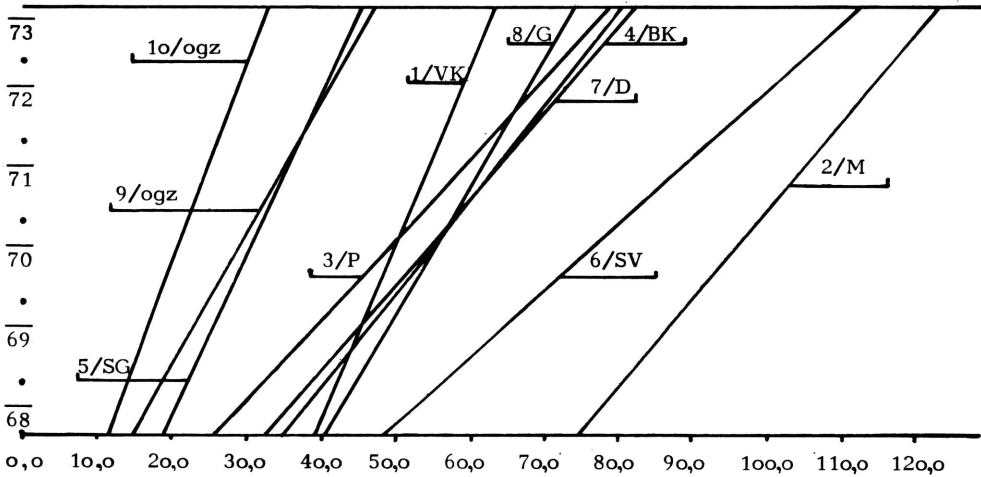
Najsporiiji proces difuzije inovacije standarda bilježimo u selu 10/ogz. Ovo najudaljenije selo, smješteno na izrazito pristupačnom brdovitom tere-

nu, u kojem se s elektrifikacijom otpočelo tek u godini 1973, a također i s gradnjom puta, dosada nije imalo objektivnih uvjeta za bilo kakav razvitak, pa još manje za inovacije standarda.

3. Dijagram 3 pokazuje usporedan raspored svih deset sela iz našeg uzorka. Iz njega se može vidjeti tzv. »zajednički plasman« inovacije poljoprivredne mehanizacije i inovacije standarda, naravno u sklopu jedinstvenih procesa difuzije u tim selima.

Dijagram 3

Procesi difuzije svih inovacija u 10 sela uzorka

Legenda:

- 1) donja linija = isto kao kod dijagrama 1 (samo skala druga)
- 2) gornja linija = isto kao kod dijagrama 1 (samo skala druga)
- 3) linije sela = isto kao kod dijagrama 1 (radi se o difuziji svih inovacija)
- 4) dvije formule »ponderabilija« pomoću kojih se mogu računati točke pozicija
 - a) za startne pozicije u 1968. g.
 - b) za pozicije dospelosti u 1973. g.

$$\text{st. poz.} = \frac{\left(\frac{i \text{ kmt}}{p 1} + \frac{i \text{ std}}{p 1} \right) \times 10000}{\overline{X P}_1 - i \text{ kmt} + \frac{i \text{ std}}{10}}$$

$$\text{d. poz.} = \frac{\frac{\sum i \text{ kmt. } 1, 2}{p 2} + \frac{\sum i \text{ std. } 1, 2}{p 2} \times 10000}{\overline{X P}_2 - \sum i \text{ kmt. } 1, 2 + \frac{\sum i \text{ std. } 1, 2}{10}}$$

- $\sum i \text{ kmt } 1, 2$ = broj inovacija u mehanizaciji poljoprivrede u pojed. selu 1968, 1973.
 $\sum i \text{ std } 1, 2$ = broj inovacija standarda poljoprivrede u pojed. selu 1968, 1973.
 $p 1, 2$ = isto kao kod dijagrama 1
 $\overline{X P}_{1, 2}$ = isto kao kod dijagrama 1
 5) 68 . . 73 = isto kao kod dijagrama 1

Zbog izrazite pretežnosti inovacija standarda, dijagramske linije osam sela orijentirane su prema desnoj strani dijagrama, o čemu svjedoče i »pozicije dospelosti«. Samo su linije dvaju sela ostale u cjelini na lijevoj strani dijagrama. No u osam sela inklinacijski kutovi pod kojima se nalaze pripadajuće linije također su relativno veliki, s velikim razlikama između »startnih pozicija« i »pozicija dospelosti«.

Najviše udesno nalaze se sela 6/SV i 2/M. Nema nikakve dvojbe da su ovdje potpuno prevladali utjecaji procesa urbanizacije. No ipak je linija sela 6/SV karakteristična u tom smislu što »za njom stoje« inovacije poljoprivredne mehanizacije u mnogo većem obuhvatu, nego što je to slučaj u sela 2/M, gdje ih skoro i nema.

»Osrednji snop« u dijagramu 3 obuhvaća linije šest sela: 3/P, 8/G, 7/D, 9/ogn, 1/VK i 4/BK. U ovom je snopu bez dvojbe najviše inovirano selo *zdomaca* — 3/P. Ako uzmemo u obzir i inklinacijski kut pod kojim se nalazi njegova dijagramska linija (140°), tada vidimo da upravo ovo selo drži rekord unutar dijagrama 3. Inovacije standarda (a u okviru njih naročito motorizacija), te inovacije u takozvanoj krupnoj poljoprivrednoj mehanizaciji (kao što je npr. nabavka većih traktora — koja se inače u ovom selu u najvećem broju slučajeva pokazala više kao znak prestiža nego stvarne potrebe), dovele su do takvih statističkih rezultata koji se gotovo drastično odražavaju baš u ovom kombiniranom dijagramu.

Drugo po redu u »osrednjem snopu« dijagrama 3 jest selo 8/G. Relativno vrlo dobar plasman ovoga sela je normalan. Selo se nalazi u Gorenjskoj, tj. u jednoj od najrazvijenijih regija Slovenije. Poluzemljoradnici, naročito seljaci-sluzbenici u ovom selu čine strate i supstrate, od kojih neke egzistiraju već decenijama (još od međuratnog perioda). To drugim riječima znači da unatoč već spomenutoj ljubavi za zemljoradnju, ovdje postoji i sklonost prema inovacijama standarda, kao već nekoj, doduše, mlađoj tradiciji. Vrlo je interesantno da u selu 8/G postoji, (mogli bismo reći za Sloveniju iznimna) kombinacija između protivljenja procesima deagrarizacije, urbanizacije itd. s jedne strane, uz istovremenu težnju da se pomoću kvalitetnijih inovacija standarda dođe do višeg i civilizacijskog i kulturnog nivoa, s druge strane. Uzroci takve manje-više izuzetne orijentacije sela 8/G mogli bi se donekle tražiti u činjenici da je ovo selo rodno selo poznatog slovenskog socijalnog prosvjetitelja, dra Janeza Evangelista Kreka. No ovome činiocu mogu drugovati i mnogi drugi, kao na primjer neznatna udaljenost od općinskog centra (10 km), zbog koje nije došlo do izrazitijeg eksodusa (selo je inače smješteno kraj lijepog asfaltiranog puta), zatim već spomenuto šumsko bogatstvo, te relativno snažan porast populacije na osnovi prirodnog priraštaja (što je velik izuzetak među slovenskim selima!) itd.

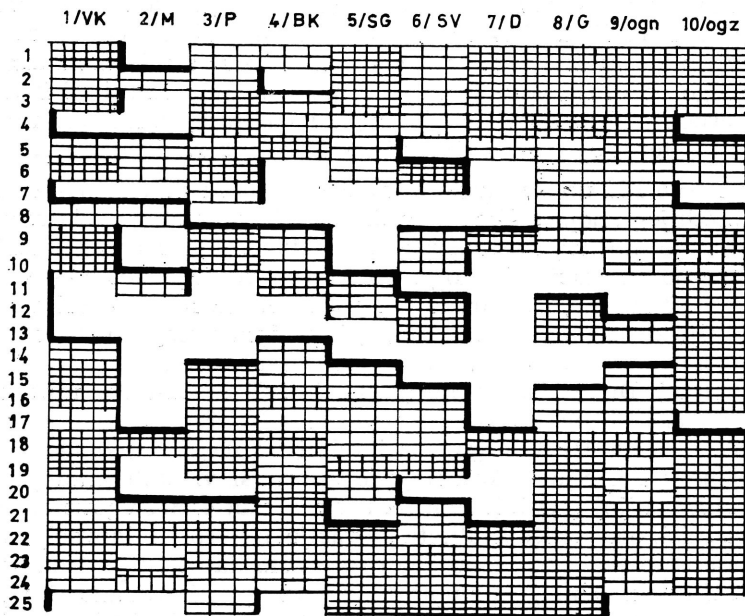
Selo 7/D pripada »osrednjem snopu« dijagrama 3, i treće je po redu. Njegove su težnje za napretkom — naročito u pravcu podizanja standarda — relativno dosta velike. Ovdje je ipak potrebno voditi računa o depopulacijskim trendovima, o kojima je već bilo riječi. Iako je postojala dosta ozbiljna težnja nekolicine seljaka — *gruntara* iz ovoga sela da ostvare značajniji napredak u ratarskoj mehanizaciji ona ipak nije bila toliko djelotvorna da bi zajedno s ostvarenim inovacijama standarda utjecala na bolji položaj ovoga sela — u odnosu na ostala sela u dijagramu 3.

U vezi s ovim moguće je sasvim dobro interpretirati i relativno snažnu razliku između »pozicije dospjelosti« sela 8/G i »pozicije dospjelosti« sela 7/D (vidi dijagram 3). Dijagramska linija te naročito »pozicija dospjelosti« sela 9/ogn, (koje je u »osrednjem snopu« dijagrama 3 četvrto po redu), za njegove stanovnike svakako »časne«. Istina jest da rekord sela u ratarskoj mehanizaciji zasada nije mogao tako značajno utjecati da bi se došlo do pomaka na bolje mjesto u ukupnom plasmanu u dijagramu 3. No ipak, ako uzmemo u obzir izvanredno nisku »startnu poziciju«, ukupan plasman uočljivo dokazuje

sve kvalitete ovoga udaljenog sela, koje prije dva desetljeća tako reći nije bilo daleko od svoje smrti. Najbolji dokaz ovome nedvojbeno može biti inklinacijski kut (131,5°), koji je u dijagramu 3 treći po veličini!

Grafikon 1

Fragmenti tradicije i običaja kojih više nema u 10 sela uzorka

Legenda:

- kategorija fragmenata tradicije, koje se još mogu osjetiti u životu stanovnika sela =
- kategorija fragmenata tradicije koji »žive« samo u pamćenju starije generacije =
- kategorija običaja (odnosno fragmenata tradicije) kojih u selu više nema =
- horizontalni natpisi iznad grafikona =
- brojevi u vertikalni (lijevo) =
- = šifre 10 sela uzorka
- = šifre kategorija fragmenata tradicije (odnosno običaja):

1. u okviru tradicionalne seoske zajednice
2. u okviru tradicionalne socijalne stratifikacije
3. u okviru tradicionalne seoske organizacije zajedničkih radova
4. u okviru tradicionalne pripadnosti seoskim kultovima
5. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa oranjem
6. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa usjevom
7. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa pljetvom
8. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa kosidbom
9. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa žetvom
10. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa mučenjem, trljanjem prosa, teritkom lana
11. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa berbom grožđa
12. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa žetvom i sakupljanjem ostalih poljoprivrednih produkata
13. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa drvosječom
14. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa mobom (npr. kod zajedničke gnojidbe, skupljanja šumske steje za ležište domaćim životinjama itd.)
15. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa prelom (i ostalim zajedničkim radovima)
16. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa klanjem svinja
17. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa koledima, imendanima i sl.
18. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa karnevalom
19. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa cvjetnom nedjeljom, Uskrsom, Duhovima i sl.
20. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa zelenim Jurajem, majskim drvetom, sv. Cvetkom i sl.
21. apotropejski i ostali agrarni rituali u vezi sa kresovima (sv. Ivan, Božić itd.)
22. bio-tabui u vezi s čovjekom (rođenje, ženidba, smrt)
23. bio-tabui u vezi s životinjama i vegetacijom
24. različna sujevjerja (starinska)
25. različna sujevjerja (modernija)

Položaj dijagramske linije sela 1/VK u dijagramu 3 na prvi je pogled unekoliko paradoksalan. Iako je u inovacijama ratarske mehanizacije a također i u drugim inovacijama ovo selo vrlo napredno, ono u ukupnom plasmanu ipak nije baš među najboljima. Zašto? Svakako njegov položaj u dijagramu 3 »gura« na dolje, odnosno ulijevo njegov ne baš najsnažniji proces difuzije inovacija standarda. No s tim u vezi u selu 1/VK ne smijemo zaboraviti na vrlo važan korektiv, naime na kvalitetu inovacija standarda. Ovdje je naročito riječ o financijskoj i praktičnoj vrijednosti pojedinačnih inovacija standarda. U ovome selu ima npr. relativno mnogo više sanduka za zamrzavanje, koji su mnogo opsežniji od običnih hladnjaka; televizora u boji ima relativno više nego crnobijelih; vrlo skupocjenih radio-aparata, kombiniranih s magnetofonima i sa stereo-aparatom, ima više od običnih radio-aparata.

Da se selo 4/BK uopće moglo održati sa svojom dijagramskom linijom u okviru »osrednjeg snopa« dijagrama 3, najveća je zasluga relativno snažnog procesa difuzije inovacija standarda, a donekle čak i procesa difuzije inovacija ratarske mehanizacije. Kako je konkretno do toga došlo — već smo ranije objasnili. Naravno, ovo drugo *zdomsko* selo iz našeg uzorka u dinamici inoviranja nije dostiglo razinu sela 3/P, koje ima mnogo nižu »startnu poziciju« ali i mnogo višu »poziciju dospelosti« (vidi veliku razliku u inklinacijskim kutovima!). Dinamika inoviranja u selu 3/P značajna je upravo zato što je to selo u našem uzorku vodeće *zdomačko* selo. Kao takvo, ono je ne samo mnogo veće od sela 4/BK, nego ima i relativno najviše *zdomaca*. Zasadu su oni zaposleni u SR Njemačkoj, najviše u branši visokih gradnji, što znači u najkonjunkturnijoj grani. Međutim, *zdomci* sela 4/BK uglavnom su nekvalificirani radnici. Što se tiče kvaliteta inovacija, a naročito inovacija standarda, može se slobodno reći i za jedno i za drugo selo da i nisu baš na najvišoj razini. Imajući ovo na umu, po stupnju svoje ukupne inoviranosti, i pored ova dva sela znatno su dalje već ranije spomenuta sela 1/VK i 8/G, a u izvjesnom smislu i selo 2/M, kao najviše urbanizirano selo u našem uzorku.

Po ukupnom plasmanu sela 5/SG i selo 10/ogz na posljednjem su mjestu i, kao takva najviše »odgurnuta« ulijevo (dijagram 3). Razlozi ovakvom njihovu položaju evidentni su iz dosadašnjeg izlaganja.

Korištena literatura:

1. Aroutunian, J. V.: *Die Mechanisierung der Landwirtschaft in USSR*. (Troisième conférence internationale d'histoire économique), Munich, 1965.
2. Bell et al.: »Capitalist Farmers in the British Class Structure«, *Sociologia Ruralis*, XIV/1974, No. 1/2, pp. 86—107.
3. Bodiguel, Maryvonne: *La diffusion des Innovations en milieu rural*, Paris—Vienne, CNRS, 1967.
4. Britovšek, Marjan: *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem*, Ljubljana, 1964.
5. Đurić, Vojislav: »Difuzija inovacija kao istraživačko polje ruralne sociologije«, *Sociologija sela*, Zagreb, IX/1971, br. 33, str. 21—40.
6. Engels, Friedrich: *Nemška kmečka vojna* (uključno priloga »Marka«), Ljubljana, 1947.
7. Galeski, Boguslaw et al.: *Cross-National European Research Project on the Diffusion of Technical Innovation in Agriculture*, Warszawa, Institute of Philosophy and Sociology Polish Academy of Science & Vienna Center, 1969.
8. Golob, Matija: »Neke karakteristike inovacija u slovenačkim selima kao specifičnom socijalnom ambijentu u okviru jugoslovenskog seoskog prostora«, *Sociologija*, Beograd, XVI/1974, br. 1, str. 105—129.
9. Gramsci, Antonio: *Izabrana dela*, Beograd, 1959.
10. *Investicije* (Zakon o dopolnitvi zakona o nadomestilu dela obresti za investicije v zasebnem kmetijstvu), *Uradni list SR Slovenije*, št. 26/1974.
11. Klemenčič, Vladimir: »Problemi mešane strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji«, *Geografski vestnik*, Ljubljana, XI/1968, zv. XI.
12. »Kmetijstvo je eden bistvenih dejavnikov ljudske orrambe«, *Iz Skupčine SFRJ, Delo*, Ljubljana, 1. II 1977.
13. Makarovič, Marija: »Etnološka podoba Dolenjskega«, *Etnološki pregled*, Ljubljana, 1974.

14. Puljiz, Vlado: »Društveno-ekonomski preobražaj sela u SR Hrvatskoj«, *Sociologija sela*, Zagreb, XIII/1975, br. 47—48, str. 3—15.
15. Roubitschek, Walter: *Standortkräfte in der Landwirtschaft der DDR*, Gotha — Leipzig, Agrargeographische Gemeindetypen, 1969.
16. *Samoupravno angažovanje individualnih proizvođača i uloga Saveza komunista*, Beograd, Komunist, 1974, 324 str.
17. Šušar, Stipe: »Družina v osamljenosti«, *Delo*, Ljubljana, 21. XI 1975.
18. Ziharič, Boris: »Iz poglavja o narodnih tradicijah«, *Včeraj in danes*, Ljubljana, 1974.

Summary

INNOVATIONS AND FRAGMENTS OF TRADITION IN SLOVENIAN VILLAGES

In this paper the author reports on some results of an investigation of innovations in ten different types of village in Slovenia. The investigation was designed to establish (1) the rate of development of rural communities in Slovenia (measured according to the diffusion of innovations), and (2) the influence of tradition (from the degree of the distribution of »isoetes«, i.e. local customs).

Two groups of innovations were investigated: innovations in land cultivation methods on peasant farms, and innovations in the equipment of rural households. The data were collected using the method of interviews, which were held with both pure farmers and peasants-workers in 1968 and again in 1973. The obtained results regarding the spread of farm innovations are shown in Diagram 1; the results regarding the spread of innovations in household equipment are presented graphically in Diagram 2; while Diagram 3 indicates the »standing« of each village as regards the degree of innovation it has achieved with all the 25 controlled innovations. As was expected, the highest degree of innovation is shown by villages with the largest proportion of inhabitants in temporary employment abroad and villages which contain a comparatively numerous category of peasants-workers.

Резюме

НОВШЕСТВА И ФРАГМЕНТЫ ТРАДИЦИИ В СЕЛАХ СЛОВЕНИИ

Автором работы показана часть результатов исследования нововведений в десяти типах сел СР Словении. Исследование проведено с целью: 1) определить динамику развития сельских местностей СР Словении (рассматриваемую на основании процесса распространения новшеств) и 2) утвердить влияние традиции на основании распространенности так называемого »изоэта« (местных обычаев). Исследованы две группы новшеств а именно: новшества в земледельческом производстве в сельских хозяйствах и нововведения относительно жизненного уровня крестьянских домашних хозяйств. Данные собраны методом интервью полученного от подличных сельскохозяйственников и от крестьян-рабочих в 1968 г. и вторично в 1973 г. Результаты распространенности новшеств в земледельческом производстве показаны в диаграмме № 1 а данные о распространенности новшеств в жизненном уровне сельского населения показаны в диаграмме № 2, тогда как в диаграмме № 3 показано »общее положение« каждого села и реализованной степени нововведений в рамках всех 25 исследованных новшеств. Значительных размеров достигли в первую очередь новшества в селах в которых большая часть населения временно занята за границей и в селах в которых значительную часть населения составляет категория крестьян-рабочих..